

**El Canal de la Infanta:
quan la importància
històrica esdevé una
amnèsia èpica**

Ireneu Castillo Caso

El Canal de la Infanta: quan la importància històrica esdevé una amnèsia èpica

Ireneu Castillo Caso

Escriptor, historiador i coordinador de la plataforma "Protegim el Canal de la Infanta!"

Poques infraestructures han estat tan crucials per al desenvolupament d'un territori com ho ha estat el Canal de la Infanta per al Baix Llobregat i Barcelona. Malgrat aquesta importància cabdal, també poques infraestructures han estat tan oblidades i menysvalorades pels seus principals beneficiaris, com ho ha estat aquest canal de reg de principis del segle XIX.

Fins a tal punt ha estat oblidat de la memòria històrica de les poblacions que travessa, que en només 50 anys ha passat de ser una infraestructura clau per a l'economia i la vida social de tota la banda esquerra del delta del Llobregat, a ser completament desconegut per a la població de les viles per on passava i reduït, en el millor de casos, a un record a l'abast tan sols dels acadèmics i historiadors.

Veient com pinta aquesta narració, la pregunta que se'ns ve a la ment és... com pot haver estat possible un oblit col·lectiu d'aquesta magnitud quan aquest canal és, encara avui dia, en funcionament? Encara que sembli mentida, tot té una raó de ser en aquesta vida, però abans de conèixer quines han estat les causes d'aquesta amnèsia generalitzada cal conèixer què és el canal anomenat "Canal de la Infanta" i quina ha estat la seva història, la qual ja avanço, no ha estat ni senzilla, ni tranquil·la.

QUÈ ÉS EL CANAL DE LA INFANTA?

Donat el poc habitual nivell de desconeixement de la població respecte d'aquesta infraestructura hidràulica d'importància cabdal per al desenvolupament del Baix Llobregat, Barcelona i, fins i tot de tota Catalunya, possiblement calgui començar des del principi per a ubicar-lo en els nostres mapes mentals, sobretot en els d'aquell sector de la població nouvinguda durant els últims 30-40 anys i que difícilment tindran cap informació sobre el, en altre temps famós, "Canal de la Infanta".

El "Real Canal de la Sereníssima Infanta Doña Luisa Carlota de Borbón", ampul·lós nom oficial de l'anomenat col·loquialment com a "Canal de la Infanta", és un canal de reg

construït entre 1817 i 1820 que portava l'aigua del riu Llobregat per a regar totes les terres baixes situades a la banda esquerra del delta del Llobregat.

Aquest canal, inaugurat el 21 de maig de 1819 (tot i ser acabat l'any següent) per la Infanta Luisa Carlota de Borbón i de la qual agafa el seu nom, començava a la Casa de les Comportes de Molins de Rei (inici de la concessió) i vorejant els contraforts de Collserola, travessava els termes de Santa Creu d'Olorda —absorbit el 1916 per Molins de Rei—, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Cornellà de Llobregat, l'Hospitalet de Llobregat i Sants —absorbit per Barcelona el 1897—, on resseguint la muntanya de Montjuïc, anava a desembocar a la zona del Morrot. En total 17.420 metres de canalització que permetien posar en reg un màxim de 4.517 hectàrees de terres que es dedicaven fins aleshores a una agricultura de secà i bàsicament de subsistència.

El canal, construït en secció rectangular amb una amplada que variava entre els 4 metres al començament i els 2 metres cap a la desembocadura, així com una fondària mitjana d'1,5 metres, transportava a la capçalera un cabal de fins a 4.700 litres per segon i estava construït aprofitant els materials adients més econòmics. Aquest detall implicava que, segons la zona, la canalització estigués bastida amb maons massissos, amb pedra de Sant Just, pedra de carreu de Montjuïc o, si el terreny ho permetia, directament excavat a terra aprofitant la impermeabilitat de les capes d'argila que travessava.

La construcció d'aquesta infraestructura —realitzada pel projectista Tomàs Soler i Ferrer— va resultar una gran obra d'enginyeria per a l'època, ja que havia de salvar gran quantitat d'entrebancs, tals com rieres, nuclis de població o camins, que, per exemple, obligaren a la construcció d'un tram en mina (subterrani) de 794 metres per a travessar el casc urbà de Sant Feliu de Llobregat, o bé, a aixecar 45 ponts per a permetre el pas d'una banda a una altra de tot el recorregut. El cost total de l'obra va ascendir a 4.350.000 rals de l'època, que va ser pagat íntegrament pels seus beneficiaris, fet que el convertí en el primer canal de reg agrícola de promoció totalment privada construït a Catalunya. La Junta del Canal de la Infanta, formada per representants dels regants, assumí l'administració de la canalització.

Sigui com sigui, i com acostuma a ser habitual per aquestes contrades, el cost final va excedir força del pressupost inicial de 3.000.000 de rals en què fou valorat, la qual cosa va provocar les queixes dels futurs regants, produint casos de morositat —ja que es pagava en proporció de la quantitat de terres regades de cadascú— que, alhora, provocava retards i conflictes de tota mena a l'obra.

En aquestes circumstàncies, la necessitat de fer el Canal rendible quan abans millor per a eixugar les despeses produïdes, propicià l'ús dels 16 saltants construïts per a salvar el desnivell de 13,65 metres que hi havia entre la capçalera i la desembocadura, per a la instal·lació primerament de molins fariners i, posteriorment, d'indústries de tot tipus (tèxtils, papereres, serraries...) que utilitzaven la caiguda de l'aigua com a força motriu principal per a moure les seves maquinàries. Com a dada curiosa, el conjunt de salts produïren un total de 262 CV de potència el 1884.

El desenvolupament d'aquesta obra va permetre irrigar totes les terres de la banda esquerra del Llobregat per sota de la cota 22, des de Molins de Rei fins a la desembocadura del riu. Aquesta disposició d'aigua, inexistent fins aleshores, provocà, per un costat, una explosió en la producció agrícola de la zona i per l'altre, una explosió demogràfica lligada a la producció agrícola creixent i als centres industrials que s'anaven instal·lant a recer de la font d'energia que era el Canal de la Infanta.

Tal repercussió va tenir aquesta obra que el 1855, en vistes de l'èxit assolit, a la banda dreta del riu, els propietaris decidiren construir-hi també el seu propi rec, l'anomenat "Canal de la Dreta", que posà en regadiu la banda dreta del delta del Llobregat des de Sant Vicenç dels Horts fins al Prat de Llobregat, portant el desenvolupament agrícola de tot el Delta a nivells insospitats, convertint-lo a principis del s. xx en l'anomenada "Horta d'Europa".

És justament la conjunció d'aquestes circumstàncies tan favorables i la seva proximitat a Barcelona, la que definiran la caiguda en desgràcia del Canal de la Infanta a partir de la segona meitat del segle xx. O dient-ho d'una altra forma: pràcticament ha desaparegut víctima del seu mateix èxit... i de la irresponsabilitat d'alguns mal anomenats "responsables" polítics.

Però no ens avancem als esdeveniments i un cop ubicat el Vell Canal, retornem als orígens.

QUÈ VA PROPICIAR LA CONSTRUCCIÓ DEL CANAL DE LA INFANTA?

Malgrat el que pugui semblar, la construcció del Canal de la Infanta no va ser fruit d'un cop de rauxa o d'improvisació del moment ateses les greus conseqüències per a la comarca de la no gaire llunyana Guerra del Francès (1808-1814). No. De fet, aquesta infraestructura hidràulica havia estat llargament demanada per la societat civil del Baix Llobregat i Barcelona des de feia uns quants segles endarrere, però les contínues traves, per una banda derivades de les capacitats tècniques de portar un projecte de les característiques del que parlem, i per l'altra, les traves merament administratives en tenir la Corona el monopoli de la construcció i gestió de canals, van anant tirant enrere els diversos projectes que es presentaren.

Un primer canal construït el 1188 va ser el conegut com a Rec Vell, que partint des del Papiol va servir per abastir diversos molins fariners de la banda esquerra del Llobregat, donant lloc posteriorment a la vila de Molins de Rei. En principi, aquest canal havia d'arribar fins a Barcelona però problemes de finançament de l'obra van fer que no s'estengués més enllà de Molins de Rei. El Rec Vell posteriorment serà el subministrador d'aigua al Canal de la Infanta, ja que el cabal d'aigua sobrant del rec, en arribar a la Casa de les Comportes, es regula i es desvia cap al canal o directament es desaiqua cap al riu en funció de les necessitats d'irrigació del moment.

Tram del canal dins dels terrenys de La Remunta. Remodelació del 1929 i redescobert el 2011. Fot. de l'autor.

Malgrat aquest —mínimament— reeixit primer intent, la societat civil no va aconseguir prolongar l'aportació d'aigües a les seves assedegades terres fins uns quants segles després. Per exemple, es tenen constància de projectes de canalització pel regadiu de la zona presentats el 1568 (connectant el Llobregat i el Besòs pel pla de Barcelona), el 1723 i el 1805, previs a l'acceptació final del projecte de construcció del Canal de la Infanta el 1817, aprovat gràcies al Reial Decret del 19 de maig de 1816 pel qual Ferran VII deroga el decret d'exclusivitat de la Corona en la construcció de canals de regadiu.

Fins aleshores, el rei tenia el monopoli de la construcció i la gestió de tot tipus de canals destinats al reg agrícola així com la dels molins que aprofitaven l'energia hidràulica provinent d'aquests cursos artificials d'aigua. Aquest privilegi medieval es manté en vigor malgrat que els canvis cap a l'època industrial ja es comencen a albirar cap a finals del segle XVIII. El creixement d'una societat burgesa basada en els guanys del comerç, l'agricultura intensiva i la primitiva indústria tradicional (amb l'empenta social que això significa) xoquen frontalment amb el manteniment per part de la Corona d'uns privilegis pràcticament feudals que limiten els propietaris agrícoles a una producció de secà i poc més que de subsistència.

Durant el segle XVIII, l'agricultura del tram final del riu Llobregat estava basada en els conreus de secà, més concretament en els cereals (blat, ordi, civada), alguns fruiters (figueres, pomeres, pereres...), llegums (cigrans, llenties, pèsols, mongetes...), carxofes i vinya. Per la seva part, a la Marina de l'Hospitalet i Sants, també destacava el cultiu del cànem i el lli el qual es sembrava per a produir teixits i cordes, ja que pràcticament tota la collita es venia a la Marina Reial.

Malgrat tot, i malgrat que durant el segle s'havia aconseguit una millora molt important de les tècniques agrícoles als cultius de blat, arribant a quadruplicar el volum que s'obtenia respecte només un segle enrere, el desenvolupament intensiu de l'agricultura com a font de riquesa per als propietaris i pagesos mitjançant el comerç dels seus excedents, sense l'aigua a dojo, no era possible. És justament per això, que es produeix una gran expansió en el cultiu de la vinya —normalment emparrada— o el cànem a la zona, ja que la venda del vi en el cas de la vinya o del cànem per fer veles i sogues, eren dels pocs productes que es podien produir massivament —tot i que amb rendiments baixos— per a obtenir una certa rendibilitat econòmica per als agricultors.

Totes aquestes circumstàncies empenyien els terratinents i pagesos més poderosos a forçar la màquina un cop i un altre de cara a aconseguir la sèquia amb què millorar definitivament les seves collites i, per tant, augmentar la seva riquesa, però sense gaire fortuna.

No va ser fins a principis del s. XIX que, amb la Guerra del Francès, es produí un trasbals polític, social i econòmic de primer ordre a Espanya, Catalunya i, especialment catastròfic, a la banda esquerra de la vall baixa del Llobregat, com a conseqüència de tenir el front de guerra estabilitzat tot sovint en aquesta contrada.

L'ocupació de l'exèrcit francès es veié frenat per la batalla del Bruc el 1808, i un cop en retirada, es va fer fort justament en la nostra zona de riu des de Molins de Rei fins a la desembocadura, establint en la llera del riu la frontera entre els contendents. Els resultats d'aquesta contesa van ser desastrosos per les contínues escaramusses entre l'exèrcit francès i les guerrilles opositores, ja que la guerra es duia a terme just als conreus afectant directament la forma de vida de la gent.

Per exemple, a la zona de Molins de Rei, les tropes franceses eliminaren tota la vegetació existent prop del pont del Llobregat per a evitar que la guerrilla actués a recer de la cobertura vegetal. Això suposà la destrucció de tota la vegetació de ribera i de tots els conreus adjacents, malgrat la intercessió de l'Església i les forces vives de les viles ocupades.

Tal va ser la pressió bèl·lica sobre les poblacions, que a la zona de la Marina de l'Hospitalet, el 1812, es va patir una despoblació pràcticament total, caient de forma dramàtica la producció de blat i originant el que es va anomenar "Any de la Fam". Només cal dir que aquesta població de 1633 habitants el 1787 va passar a 867 el 1818.

Un cop acabada la guerra, i retornat Ferran VII al tron espanyol, les feines de recuperació feien més prioritàries que mai la construcció de l'ansiat canal de reg. Per desgràcia, amb Ferran VII també tornà la monarquia més despòtica i fosca de totes, junt amb la seva incompetència secular per a modernitzar la societat, fins al punt que es va tornar a imposar el pagament del delme tot i que moltes poblacions catalanes (entre d'altres algunes de la nostra banda esquerra) es van oposar a pagar-lo.

És en aquesta tessitura que la pressió de les elits burgeses sobre la Corona i la incapacitat econòmica d'aquesta d'assumir cap despesa per a millores de regadiu, feren que Ferran VII acceptés la derogació mitjançant el Reial Decret de 1816 de l'exclusivitat de la construcció de canals de reg, per tal de permetre la construcció de regadius a Extremadura. Aquesta oportunitat va ser aprofitada pels propietaris de l'esquerra de la vall baixa del Llobregat per a posar en marxa, ara ja definitivament, el projecte del nostre canal de reg.

Per a fer-ho possible, van encarregar un estudi de nivells al tinent coronel Pere Serra Bosch, que va decidir començar el canal al desguàs del Rec Vell, però els problemes econòmics el van portar a dimitir ja que els terratinents no van pagar el seu treball per avançat. Davant d'aquest contratemps, es va decidir a corre-cuita proposar-ho a l'arquitecte Tomàs Soler i Ferrer, el qual amb l'aprovació final del matemàtic Agustí Cañellas i aprofitant el projectat el 1805 —també demanat a en Tomàs Soler i Ferrer—, van començar a construir el que s'hauria de dir primigèniament "Canal de Castaños" el dia 11 de setembre de 1817.

El bateig inicial d'aquest canal amb el nom de "Canal de Castaños" va ser la resposta d'agraïment dels promotors de l'obra al llavors Capità General de Catalunya, el general Francisco Javier de Castaños, duc de Bailén, el qual va prendre un gran interès personal en el desenvolupament d'aquesta infraestructura hidràulica i la va promocionar a les altes instàncies, fins i tot proporcionant diners de la seva pròpia butxaca. En contrast, la Corona no va invertir ni un ral en la seva construcció fins al punt que la promesa d'aportar mà d'obra soldadesca —gratuïta per tant— va ser incomplerta flagrantment.

La construcció del canal va xocar amb un munt de problemes d'ordre tècnic, els quals s'anaven multiplicant segons es desenvolupava el projecte i, el que era més important, encarint enormement el pressupost inicial. A aquest problema tècnic/econòmic es va haver de sumar un altre problema subsidiari d'aquest: la falta de confiança en la finalització del projecte, fins i tot posant en seriosos dubtes la consecució de l'objectiu. Aquesta falta de confiança s'agreuja amb diversos casos de sabotatge, que van posar contra les cordes la construcció del canal. Només la tenacitat de l'arquitecte encarregat va aconseguir tirar endavant amb les obres.

El nivell de desconfiança generat al voltant de la canalització fou tan gran que aprofitant l'estància a Barcelona de la Infanta Luisa Carlota de Borbón-Dos Sicílies, cosina de Ferran VII, se la va convidar a fer la inauguració oficial del fins llavors "Canal de Castaños" el dia 21 de maig de 1819 a les 10.30 h del matí.

La Infanta, una adolescent de tan sols catorze anys que havia arribat a Barcelona cinc dies abans provinent de Nàpols, on es va casar amb el seu oncle Francisco de Paula de Borbón, va fer els honors d'obrir les portes de la Casa de les Comportes de Molins de Rei i, tot seguit, va demanar obrir les comportes perquè comencés a córrer l'aigua pel nou canal. Luisa Carlota, envoltada de tota la seva cort (Duque de Alba, inclòs) i

El canal encara funciona a cel obert entre Molins de Rei i Sant Feliu. Foto: novembre 2012. Fot. de l'autor.

de tota la gent de Molins que s'havia apropat a veure l'espectacle, va estar una estona veient com circulava l'aigua i de seguida prengué un altre cop la carretera de Madrid, ciutat cap a la qual es dirigia, deixant enrere l'alegria de la inauguració d'un canal i unes despeses per a l'Ajuntament de Barcelona de 3.207 lliures, dotze sous i quatre diners en concepte d'hostatjar tota la comitiva reial i de 338 lliures i un sou en concepte de festejos.

Amb aquest cop de màrqueting promogut pels constructors es va voler calmar una mica l'ambient enrarit que hi havia entre els diversos propietaris, tot i que no va funcionar durant gaire temps, ja que l'obra no estava acabada i, malgrat això, tots els propietaris van haver de pagar religiosament els honoraris tinguessin o no disposició d'aigua. Les queixes van durar fins el 1820 amb la finalització efectiva del canal però, sigui com sigui, el tret de sortida cap a la història ja havia estat donat.

EL DUR CAMÍ DE L'ÈXIT

Amb el canal en funcionament i les primeres terres regades, la Junta del Canal —entitat jurídica encarregada de l'administració del Canal de la Infanta— es va veure en l'obligació de començar a treure rendiment de l'explotació de la nova infraestructura. Les despeses de construcció havien estat molt elevades i les de manteniment no es quedaven enrere, la qual cosa obligava a intentar treure el màxim partit de les seves potencialitats, i una de les primeres va ser aprofitar els saltants d'aigua com a font d'energia motriu.

Tan aviat com el 1822, a l'Hospitalet es va instal·lar el primer molí fariner que aprofitava la força hidràulica del canal en el que després s'anomenaria Salt Lleonart, a tocar amb la Bordeta. La seva estrena es produí el 18 d'agost de 1822 amb la mòlta d'una quartera de faves (uns 70 litres aproximadament) com a activitat inaugural. A aquest primer aprofitament van seguir un segon molí, també a l'Hospitalet, l'any 1823 i un plet amb els usuaris dels molins fariners de Molins de Rei pels drets de l'aigua del Rec Vell que emprava el Canal de la Infanta, tot i abastir-se aquest últim dels excedents d'aquell canal. Realment, si algú en aquella època pensava que la història del canal seria de flors i violes, no podia anar més desencaminat.

La raó d'aquest primer plet d'interessos venia lligada a la consideració legal de l'aigua, ja que els usuaris d'un canal, quan pagaven per la seva utilització passaven a ser propietaris d'aquella aigua. Això comportava que, malgrat que el Canal de la Infanta es nodria de l'aigua excedent del Rec Vell, aquella aigua era, a efectes legals, de la comunitat d'usuaris del Rec Vell i reclamaven unes compensacions per aquell ús que es feia dels seus recursos.

Darrera d'aquest plet en realitat s'amagava la por —fonamentada— dels propietaris dels molins fariners de Molins de Rei a la competència que els representava la construcció de nous molins a relativament poca distància dels seus. Qualsevol forma de posar-hi fre era benvinguda encara que calgués reclamar uns drets de totes totes injustos, atès que s'utilitzava una aigua de rebuig la destinació de la qual era simplement ser retornada al Llobregat. Però aquest nou problema —que no es tancaria fins el 1847 en cedir-los l'explotació d'alguns dels salts— era "pecata minuta" en comparació amb el que s'obriria el 1824.

Mentrestant, aliens (o no) als problemes administratius i burocràtics de la gestió del Canal de la Infanta, continuava el desenvolupament de la posada en regadiu de la part esquerra del delta del Llobregat. Això implicava que cada dia que passava, més terres amb cultius de secà es convertien, gràcies a la màgia de l'aigua, en cultius de regadiu, augmentant la producció agrícola dels camps.

En una primera instància no va haver-hi una transformació o canvi radical de cultius (continuaren cultivant bàsicament cereal i llegums), però la disposició d'aigua va permetre multiplicar la producció dels productes tradicionals i, per tant, una millora econòmica notable que es traduí en un augment de la mà d'obra necessària per a l'explotació dels camps i, en conseqüència, en un augment de la població de les viles amb terres irrigades amb aigua del canal. O dit d'una altra forma, l'aigua va començar a fer créixer les collites, la població... i les butxaques dels terratinents, és clar.

Però arribem a 1824. Ferran VII acabava de recuperar el seu poder absolut amb l'ajut dels Cent Mil fills de Sant Lluís, després de veure's forçat pels militars liberals a "patir" tres anys de reformes i aperturisme (1820-1823) que no van ser gaire del gust del monarca. En tornar a les seves pràctiques "normals" (recordem que no va ser deposat, sinó forçat pels militars a adoptar la constitució de 1812 i acceptar polítiques libe-

*Sèquia de la Feixa Llarga, encara en funcionament a Bellvitge (l'Hospitalet, 2012).
Fot. de l'autor.*

als), la revenja va ser de les que feren època. Els opositors liberals van patir una dura repressió i la derogació de totes les lleis que anaven en contra dels interessos de Ferran VII, entre elles el Reial Decret de 1816 que permeté la construcció del Canal de la Infanta set anys enrere.

A efectes pràctics significà que la Corona passava a ser l'únic beneficiari dels salts que hi hagués al canal i, per tant, la Junta es veia obligada a traspassar la titularitat dels saltants lliures —amb el que comportava d'impossibilitat de treure benefici per eixugar el dèficit de la seva construcció— així com a pagar un laudemi (taxa) pels salts que havien estat ocupats "sense permís" del rei. Els propietaris tampoc no es van escapar dels canvis i es van veure obligats a pagar un ral de billó per mujada en concepte de "reconeixement" del domini del rei sobre aquella aigua.

Com a contrapartida, s'acceptà oficialment des de la Corona donar el nom de "Canal de la Serenísima Infanta Doña Luisa Carlota de Borbón" per al nostre canal. L'alegria que va provocar tot plegat a la Junta del Canal, als propietaris i a les seves arques, també feren època, evidentment.

Sigui com sigui, crida l'atenció que mentre que aquí existien aquestes lluites internes pels beneficis econòmics derivats de l'explotació energètica dels salts d'aigua, a An-

glaterra ja es feien servir les màquines de vapor des de feia anys, evidenciant la diferència tècnica i cultural entre sengles parts d'Europa. Com a detall, la primera màquina de vapor arribà a Barcelona el 1833, mentre que ja s'utilitzaven màquines de vapor a Anglaterra durant el primer terç del segle XVIII.

L'economia interna de l'administració del Canal va anar cada cop pitjor, a causa de la pèrdua dels ingressos provinents de l'arrendament dels salts construïts i els deutes de la construcció. Però no va ser res en comparació del que passaria a partir del 1830, en què la Corona tornaria la concessió de tots els salts a la Junta del Canal però amb el "petit" inconvenient d'haver de pagar un cànon de 12.000 rals de billó anuals en compensació. La pesada càrrega que representà això per als comptes del Canal de la Infanta significà pràcticament la bancarrota de l'empresa. La millor solució? No pagar-la. Senzill.

Efectivament, com que la despesa era tan feixuga, la Junta decidí deixar de pagar des d'aquell any en endavant, fet que va obligar a Real Patrimonio a posar-los una demanda per impagament de les taxes degudes. El problema s'arrossegà fins el 1841 quan es va dictar sentència contra la Comunitat de Regants obligant-los a pagar les quantitats pendents fins l'any 1839, és a dir, 8 anualitats, o el que és el mateix, 96.000 rals de billó... i seguir pagant el que li tocava, òbviament. El fet que el 1836 es vengués el salt Rosés a Cornellà per al primer aprofitament tèxtil de l'energia del canal, no va ajudar massa a alleugerir el tema.

Els anys anaven passant i l'agricultura de regadiu continuava amb el seu creixement inexorable, augmentant cada cop més la quantitat de terres obertes a nous conreus i amb ells el negoci agrícola. En aquest capítol, durant la dècada dels 1840 al 1850 es produí la transformació dels conreus tradicionals de blat en conreus de blat de moro, dedicats en la seva gran majoria a una agricultura comercial. Transcendent va esdevenir la introducció de l'arròs a la Marina de l'Hospitalet l'any 1850, que si bé va ser prohibit el 1852 pels problemes que donava amb el paludisme i el còlera, va permetre posar en cultiu tota una sèrie de basses i terres salinoses que fins aleshores eren totalment improductives.

Tot aquest desenvolupament intensiu de l'agricultura va anar lligat a un augment de la població i a unes noves necessitats de transport tant dels excedents agrícoles produïts com del transport de persones. Tot això desembocà el 1854 amb la inauguració de la línia de tren de Barcelona a Molins de Rei i Martorell, que va implicar una sèrie de problemes amb els propietaris del Canal, ja que en molts dels trams la traça del canal era paral·lela —si no coincident— amb la traça del ferrocarril.

El gran creixement tant poblacional com agrícola i comercial va significar un gran èxit per a la banda esquerra del delta del Llobregat, fet que despertà les enveges de les poblacions ubicades a la banda dreta de la vall baixa del riu. Aquesta zona, en no disposar d'un regadiu generalitzat, encara estava basada en un conreu tradicional i pràcticament de subsistència, per la qual cosa decidí la construcció d'un canal de reg de característiques similars al del Canal de la Infanta. Si bé els primers treballs de cons-

trucció ja havien començat el 1819 dirigits pel mateix Tomàs Soler, no fou fins el 1855 que entrà en servei posant en reg les poblacions de Sant Vicenç dels Horts, Santa Coloma de Cervelló, Sant Boi de Llobregat i el Prat de Llobregat.

Al Canal de la Infanta, de fet, no li molestà la nova infraestructura de l'altra banda del riu, però com que al Canal de la Dreta se'l va obligar a tenir la presa d'aigua aigües avall de la del canal de l'esquerra i se'n va limitar el cabal, la comunitat de regants de la banda dreta, el 1857, decidí posar una demanda contra el Canal de la Infanta per sentir els seus drets de reg perjudicats. El 1859 es dicta sentència a favor dels regants de l'esquerra ja que es considerà que l'aigua utilitzada no era de règim públic, sinó canalitzada del Rec Vell. L'antic conflicte amb la gent de Molins, aquest cop va jugar a favor dels interessos de la Junta del Canal.

La conjugació d'aquestes dues grans infraestructures de reg convertiren els terrenys fèrtils del delta del Llobregat en una gran horta que malgrat la gran inestabilitat social i política de l'època permeté un gran desenvolupament tant agrícola, com econòmic i poblacional, que repercutí en un fort increment demogràfic a la zona. Les viles del marge esquerre, des de l'inici del segle XIX, duplicaren (cas de Cornellà), triplicaren (cas de Molins de Rei) o fins i tot quadruplicaren (cas de l'Hospitalet) la població original a l'ombra del venturós Canal de la Infanta.

Amb el pas del temps, els saltants van ser venuts o arrendats i van ser utilitzats de forma intensiva, ja fos com a molins fariners en una primera instància, com per a establiment de petites (o no tan petites) indústries que usaven la força hidràulica per a moure les seves maquinàries, fossin serradores, molins de "campeche" —arbre mexicà del qual s'extreia tintura vermella—, paper o tèxtil.

El 1849 es va vendre el Salt Quer a Cornellà per al seu aprofitament tèxtil —seguint l'estela del Rosés el 1836—, o el 1855 el salt Basté a l'Hospitalet per a la ubicació d'un molí paperer. Aquest molí paperer i el seu salt encara existeixen a data d'avui integrats dins del complex cultural Tecla Sala i són l'última indústria que resta dempeus de totes les que feien servir l'aigua del Canal de la Infanta directament com a font d'energia; en l'actualitat als seus baixos hi ha la seu del Centre d'Estudis de l'Hospitalet.

A tall d'exemple del progressiu desenvolupament industrial dels cursos d'aigua, cal destacar que al Rec Vell de Molins de Rei s'instal·là el 1858 la fàbrica "Josep Ferrer i Mora" que arribarà a tenir 100 telers mecànics i la primera turbina al Baix Llobregat.

La Junta del Canal, a tot això, continuà amb els seus problemes administratius i de gestió atesos els alts cànonos que havia d'abonar i les despeses de manteniment del canal. Un cop de sort va produir-se el 1869 quan es va suprimir el Real Patrimonio i tot el que gestionava aquesta entitat va a passar a mans de l'Estat. Això obrí la porta a fer que la tant desitjada anul·lació del pagament de la taxa anual de 12.000 rals fos efectiva, però no fou fins el 1876 en què una Reial Ordre en dictaminà la seva supressió. La part "graciosa" va ser que aquesta llei no suprimia els deutes prèviament contractats, de tal

forma que no es van escapar del seu pagament tal i com haguessin volgut des de la Junta. Tenir-ho tot potser ja hauria estat demanar una mica massa.

Els temps, moltes de les vegades a cop de conflictivitat social, havien anat avançant i canviant de mica en mica la forma de fer les coses, si bé en el més bàsic havien continuat igual. El desenvolupament dels mitjans de transports i, amb ells, d'una economia de mercat a Europa, amb la generalització de l'ús de la màquina de vapor, va tenir com a conseqüència immediata a casa nostra una caiguda dels preus de les farines produïda per la importació de farines més barates. Això provocà que el 1880 els negocis dels molins fariners ubicats al Canal de la Infanta no es poguessin sostenir, desapareixent d'aquesta zona i instal·lant-se a la zona de Sant Martí de Provençals.

Podria semblar que l'abandonament de les activitats dels molins fariners seria un gran trasbals, però contràriament al que es podria arribar a pensar, vingueren d'altres indústries a ocupar els salts, tals com els molins de pedres o les serradores de marbre. Malgrat tot, el que fou més important va ser la ubicació d'indústries que basades en les màquines de vapor es situaren a l'esguard dels incipients focus d'industrialització que s'havien generat al voltant del canal.

L'augment de les poblacions, les facilitats de comunicació amb Barcelona i la disposició d'aigua a dojo van fer que les viles situades en el traçat del canal tinguessin un creixement econòmic brutal. L'Hospitalet, que al 1820 tenia uns 900 habitants, passà al tombant del segle a poc menys de 5.000 habitants.

L'agricultura, per la seva banda, va arribar al seu màxim exponent amb la descoberta el 1893 de l'aqüífer profund del delta del Llobregat, el qual, explotat amb pous artesianes, va suposar posar a disposició de tota la plana deltaica una font d'aigua de bona qualitat i amb una regularitat que no podia subministrar el Canal de la Infanta.

La consecució de tres i quatre collites l'any implicà l'obtenció d'uns rendiments agrícoles altíssims, i un salt qualitatiu que suposà assolir el màxim de terres irrigades disponibles a la banda esquerra del delta del Llobregat, saltant d'un abastiment al mercat comarcal i de Barcelona, a l'abastiment del mercat europeu. Els productes de secà, pràcticament s'abandonaren —la vinya s'havia abandonat anys abans per culpa de la fil·loxera— i passà a tenir la supremacia total el producte d'horta. Valguin com a exemple les 1.500 tones de fruites que s'exporten provinents del Pla del Llobregat cap Europa el 1902.

La fertilitat de les terres regades amb el Canal de la Infanta va continuar "in crescendo" aprofitant les lleis proteccionistes que envoltaven l'agricultura, així com la neutralitat de l'Estat espanyol durant la Primera Guerra Mundial i el convuls període d'entre guerres, on l'exportació dels productes agrícoles va arribar a cotes mai vistes anteriorment: la zona de la Marina hospitalenca, no sense raó, passà a denominar-se "L'Horta d'Europa".

Les indústries van continuar implantant-se als petits nuclis fabrils preexistents i fent créixer els habitants dels pobles de l'hemidelta esquerre aprofitant la riquesa agrícola de la zona. La proximitat de la capital, l'agricultura esponerosa i les exposicions universals de 1888 i 1929 feren de pol d'atracció de gent de fora de la comarca buscant noves oportunitats i produint les primeres onades immigratòries. Com a resultat d'aquest creixement desfermat, Cornellà passà de 2.197 habitants el 1900 a 7.031 el 1930 i l'Hospitalet, que el 1900 tenia 4.891 persones censades, passà a tenir 33.567 persones el 1930, cosa que significava multiplicar per set la població en 30 anys. No sense raó, el rei Alfons XIII li va concedir el títol de Ciutat el 1925.

Al seu torn, el 1933 es va assolir el màxim de superfície de terres irrigades i gestionades per la Junta del Canal, amb un total de 2.710 hectàrees, la qual cosa parla molt a les clares de la capacitat agrícola de les fèrtils terres de la vall baixa del Llobregat. Capacitat personalitzada en els 40 vagons de carxofes i 100 d'enciams que sortien cada dia de l'estació del Prat el 1936 rumb a Europa.

L'èxit i el progrés de la zona a recer de la ja centenària sèquia semblaven imparables i, per desgràcia per a ella, així va ser.

UN DECLIVI INEVITABLE?

El període fosc de la Guerra Civil provocà un terrabastall social i econòmic de primera magnitud a tot Catalunya, amb una afectació especialment greu a la zona de Barcelona i rodalia, en trobar-se en el bàndol perdedor de la contesa.

Malgrat tot, les activitats agràries i industrials de "l'espai Canal de la Infanta", no van veure's gens afectades, sinó que es van veure afavorides pel desenvolupament de la guerra atesa la necessitat de cobrir el sector primari i la producció industrial bèl·lica. El problema gros esdevingué un cop acabada la guerra, ja que la implantació del règim autàrquic del general Franco implicà la intervenció dels preus, desincentivant la inversió i propiciant una economia submergida i de mercat negre que fou un gran llast per a l'agricultura de la zona.

La dictadura tallà de soca-rel les exportacions, que eren el gran mercat aconseguit en dècades anteriors, i la pagesia es va veure obligada a retornar a abastir exclusivament un mercat intern on Barcelona consumia el 80% de la seva producció. L'exportació per la seva banda es va veure reduïda a tan sols un 10%, la meitat destinada al consum intern espanyol i l'altra meitat a l'estranger.

L'agricultura i la indústria de la banda esquerra del delta del Llobregat (propiciades ambdues per l'existència secular del Canal de la Infanta), tot i funcionar malament, encara eren potents, però les seqüeles d'una guerra fratricida que havia destrossat el teixit productiu de bona part d'Espanya, es patiren de mala forma en un període de postguerra especialment dur i angoixant.

L'efecte crida que tingué el fet que aquesta part de la regió de Barcelona encara fos econòmicament productiva, amb una agricultura en ple desenvolupament i una indústria en creixement constant, va tenir com a conseqüència una sèrie d'onades migratòries que deixaren petites les ocorregudes anteriorment. Les poblacions, sobretot les més properes a la capital, començaren a rebre gent provinent del camp i de l'interior de la península, iniciant un creixement desordenat a l'empara de la inexistència de la planificació de les autoritats franquistes.

Només en el període de 1940 al 1950, Barcelona augmentà el seus habitants en dues-centes mil persones (1.081.175 per 1.280.179), l'Hospitalet en més de vint mil i Cornellà en més de tres mil. Aquest creixement poblacional esbojarrat es va fer a expenses de les terres agrícoles més properes als nuclis urbans, de tal forma que, a falta d'un planejament seriós que controlés d'alguna manera les creixents necessitats d'una població en augment desbocat, les poblacions s'estengueren de forma caòtica —moltes de les vegades amb autoconstrucció— resseguint tota la parcel·lació preexistent.

Aquesta anàrquica actuació urbanística significava, per una banda, fossilitzar dins de la trama urbana l'estructura de sèquies i filloles de la xarxa de reg del Canal de la Infanta atès que encara estaven plenament actives, i per l'altra, que aquesta mateixa xarxa hidrològica servís d'improvisada xarxa de clavegueram dels nous habitatges i la petita indústria col·lateral que s'anava construint, atesa la inexistència dels serveis més bàsics que cobrissin les necessitats de la població nouvinguda. L'estructura de carrers del barri de Santa Eulàlia a l'Hospitalet és un exemple d'aquesta casuística.

Malgrat la reducció de la zona agrícola que significava el creixement de les ciutats i l'empitjorament de la qualitat de l'aigua de reg a causa dels abocaments incontrolats d'aigües residuals, l'activitat agrària de la riba esquerra de la vall baixa del Llobregat seguia en plena activitat, fins i tot a les zones més pròximes a Barcelona: l'Hospitalet, als anys 50, encara produïa a les seves més de 750 hectàrees dedicades al conreu, unes 30 tones de verdures diàries destinades a l'abastiment del mercat barceloní.

El teixit industrial continuava la seva expansió gràcies a la disposició de gran quantitat de mà d'obra i les necessitats d'una població en augment, i si bé la força hidràulica havia estat substituïda per la maquinària de vapor en un primer moment i pel motor d'explosió després, encara s'ubicava al voltant dels mateixos llocs on havien existit els molins que aprofitaven els salts del Canal de la Infanta. Tot sigui dit, al llarg del trajecte encara hi havia indústries que feien servir l'aigua del canal com a font d'energia principal, cas del molí paperer de Can Cartró a Sant Joan Despí, o d'algunes serradores de l'Hospitalet.

A cada dia que passava, els pobles del marge esquerre anaven augmentant en habitants, però no només aquesta zona, ja que tots els pobles i viles de l'actual zona metropolitana de Barcelona (Barcelona, Baix Llobregat, vall baixa del Besòs i el Vallès), veïeren incrementades les seves poblacions de forma molt important, produint, en un territori sense cap planificació ni serveis bàsics, una pressió molt forta

dels recursos naturals de la zona, sobretot en el cas de les conques hidrològiques que envolten Barcelona.

La pressió demogràfica de tota l'àrea es representà en un increment del consum d'aigua i de les taxes de contaminació dels cursos superficials, ja que per un costat s'havia de fer front a l'elevada demanda d'aigua de boca, per a la indústria i per als cultius, i per l'altre, a les aigües brutes que generava tota aquesta activitat, les quals eren abocades directament als cursos fluvials sense cap mena de tractament previ. En aquesta situació, la xarxa hidrològica augmentà perillosament el nivell de contaminants que duia i es convertí en un seriós problema de salut pública que afectava molt greument tot el cicle de l'aigua de la regió.

Un primer intent de posar una mica d'ordre en tot aquest caos urbanístic i demogràfic va ser la definició del Pla Comarcal de 1953, que va ser la primera planificació seriosa de l'àrea metropolitana de Barcelona des que es va dissenyar el Pla Cerdà el 1859, si bé va quedar desfasat en molt poc temps a causa del creixement demogràfic. Creixement demogràfic que va convertir-se en efecte crida de primera magnitud quan el 1955, més concretament el 5 d'octubre, Franco va inaugurar oficialment la fàbrica de la SEAT a la Zona Franca.

La ubicació d'un pol industrial tan potent a nivell estatal en ple delta esquerra va significar un cop molt dur a la producció agrícola de la zona regada pel Canal de la Infanta. Aquest fet significava la transformació definitiva dels terrenys de cultiu de l'antiga Marina hospitalenca en terreny urbà pertanyent al polígon de la Zona Franca, malgrat que des de la seva expropiació al 1920 no s'havia fet res en aquest sentit.

El mateix 1955, per la seva part, es va posar en funcionament la depuradora d'aigües potables de Sant Joan Despí, atès que amb les necessitats creixents d'abastiment d'aigua a la capital i poblacions riberenques, ja no n'hi havia prou amb l'aigua provinent dels aqüífers, de tal forma que calia aprofitar el cabal superficial que baixava pel riu Llobregat, malgrat la seva forta pol·lució.

Amb una agricultura a la baixa, una població a l'alça i un subministrament d'aigua potable empitjorant a passes gegantines, va caldre posar fil a l'agulla per arreglar el problema que tot d'un plegat estava esdevenint a l'àrea metropolitana, i sobretot al Baix Llobregat, perquè el riu Llobregat duia els seus mateixos contaminants però també els procedents de la zona del Vallès (per la Riera de Rubí) i del riu Anoia. Per primer cop les mirades enfocaren cap al Canal de la Infanta.

Encara que pogués semblar mentida per la passivitat i permissivitat total de les autoritats polítiques de l'època, existien normatives que permetien vetllar per la qualitat de l'aigua ja fossin subterrànies o superficials. Lleis com la Llei d'Aigües de 1879, el Codi Alimentari Espanyol o, directament, el Codi Penal, eren totalment ignorades i, cas que no ho fossin, eren preses en molt poca consideració per la judicatura del moment, la qual, a tot estirar, castigava amb "ploma d'oca" els infractors denunciats.

La Societat General d'Aigües de Barcelona (SGAB), atesos els problemes amb els abocaments incontrolats malgrat les contínues denúncies, decidí començar a fer estudis per a determinar els punts més problemàtics de la xarxa hidrològica del Llobregat, ja que la baixa qualitat de l'aigua circulant estava afectant fins i tot l'estació depuradora de Sant Joan Despí. Els estudis determinaren que els dos focus principals de contaminació eren, per un cantó, la riera de Rubí al seu pas pel Papiol i per l'altre, el riu Anoia a Martorell. El Llobregat baixava relativament bé malgrat la càrrega salina provinent de les explotacions mineres de sal de Súria i Cardona, però en arribar a la confluència d'aquests dos afluents, la qualitat de l'aigua circulant per la llera del Llobregat descendia estrepitosament. Per a més inri, l'aigua que baixava per la riera de Rubí, a causa de l'angle d'incidència amb la resclosa Capdevila —punt d'inici del Rec Vell i, per tant, subministrador directe d'aigua al Canal de la Infanta— era pràcticament tota desviada cap a aquest sistema de reg de tal forma que, un cop feta servir i sumats a la seva inicial càrrega contaminant els residus provinents dels abocaments directes al canal, retornava al riu dividida en una immensitat de sèquies i filloles de desguàs, la qual cosa multiplicava, al seu torn, els punts contaminants de l'aigua del Llobregat.

La impossibilitat efectiva de poder controlar tot aquest cabal pol·lucionat, junt amb la necessitat de poder fer servir el màxim del cabal possible per abastir l'àrea metropolitana, posaven contínuament en problemes l'estació de Sant Joan Despí, arribant en alguns casos a la parada completa del seu funcionament, per la incapacitat de poder depurar el grau de contaminació que arribava a baixar pel riu. El trasbals que significava això en una àrea metropolitana en expansió, que s'abastia únicament de l'aigua del Besòs i del Llobregat (el transvasament del Ter cap a Barcelona no es faria efectiu fins a principis dels 70) és fàcilment imaginable.

A causa de la falta d'actuacions decidides per part de les administracions i la passivitat malaltissa del règim franquista en aquest tema, la SGAB proposà tota una sèrie d'accions correctores, la més destacada de les quals era el desviament dels cabals superficials de la riera de Rubí i del riu Anoia cap al sistema del Canal de la Infanta per a evitar en la mesura del possible l'afectació d'aquests dos afluents en el curs superficial del Llobregat que, en aquest cas, era el que aportava el cabal menys contaminat de tots. La mesura es complementaria amb la supressió de tots els retorns al riu per sobre del punt de captació de l'estació depuradora i es deixarien lliures els retorns que es trobessin aigües avall d'aquest punt. La repercussió entre la comunitat de regants del Canal no es va fer esperar.

A efectes pràctics, la mesura significava passar a regar els camps amb aigües residuals i a fer servir aquesta mateixa aigua per a moure les indústries que encara feien servir el Canal de la Infanta com a font d'energia hidràulica, i això va implicar l'oposició frontal al projecte de tots els afectats. La utilització d'una aigua de molt baixa qualitat havia d'afectar directament les explotacions agrícoles, la qual cosa inquietava profundament els seus responsables en atacar directament la seva font de recursos.

Per a contrarestar la dura oposició dels usuaris del Canal de la Infanta, el 1958 es va fer un estudi agronòmic de germinació de les llavors més usualment utilitzades pels pagesos de la banda esquerra del delta del Llobregat, regant-les amb aigua del Llobregat i aigua de la riera de Rubí. L'informe concloué que les llavors, ja fos amb les aigües menys contaminades —Llobregat— com amb les més contaminades —Riera de Rubí— germinaven "satisfactòriament". Els resultats d'aquest informe es van voler fer servir per arribar a un acord d'indemnització amb els industrials afectats per la pèrdua de potència hidroelèctrica instal·lada i a un pacte de mínims amb la Junta del Canal, però l'informe no va ser acceptat pels regants, els quals van presentar un altre informe, confeccionat pels enginyers agrònoms senyors Veglison i Vidal oposat totalment a l'informe de l'Administració, endegant tota una sèrie de negociacions, propostes i contrapropostes que allargaren el conflicte en el temps. Cal recordar que al 1960, encara es regaven unes 2.000 hectàrees de cultius amb aigües del Canal de la Infanta, la qual cosa dóna una idea de la importància del sector agrícola a la riba esquerra del Llobregat.

Sigui com sigui, la població continuà en augment, i amb ella la pressió urbanística sobre el territori, amb totes les complicacions afegides que això duia dins d'un sistema polític dictatorial i repressiu que va veure en el desenvolupament econòmic planificat una forma de sustentació del règim. Barcelona, en tan sols deu anys (1950-1960) havia passat de 1.280.179 a 1.557.863 habitants; l'Hospitalet, de 71.580 a 122.813 i Cornellà de 11.473 a 24.714.

En aquest escenari expansionista, els regants de les terres del delta esquerre es trobaren entre l'espasa i la paret. Si bé tenien dret a continuar amb la seva activitat secular de llaurar la terra, les necessitats bàsiques en qüestió de subministrament d'aigua de boca per a la gent que anava fent créixer les ciutats es convertí en prioritat absoluta, pesant com una llosa a sobre de totes les negociacions. Finalment, el 14 d'abril de 1962, l'administració va donar permís al desviament tant de la riera de Rubí com del riu Anoia i forçà a la Junta del Canal a signar un acord on els regants assumien un cabal contaminat de 2.500 litres per segon, es tancaven tots els retorns abans de la depuradora, es controlaven els nivells de salinitat i es posava un control analític i d'alertes al començament de la captació.

Això significava també que l'escura anual que permetia mantenir el canal en condicions es deixava de fer i es posposava fins que el riu baixés de crescuda quan, com a conseqüència de la riuada, la depuradora deixés de funcionar i permetés fer la neteja sense afectar el subministrament d'aigua potable a l'àrea metropolitana. El gran problema és que les riuades no es produeixen quan es necessiten i l'acumulació de llots i sediments a la llera del canal de la Infanta es va convertir en un assumpte de difícil resolució.

Tota aquesta situació, a més, havia de ser una solució merament provisional fins que se'n trobés una de més adient, la qual cosa acabà per convèncer els agricultors (els industrials van signar rebre una indemnització) però sota d'aquesta provisionalitat

només s'amagava una total manca de planificació i cap intenció seriosa d'inversió en sanejament urbà. Va ser la solució més fàcil i econòmica que va trobar el règim per donar solució al problema seriós de l'explosió demogràfica de la zona, que encara estava lluny d'aturar-se. El desviament dels cabals pol·lucionats es va fer efectiu el 19 d'agost de 1968. Els resultats desastrosos d'aquesta improvisació matussera no trigarien a arribar.

EL CANAL DE LA INFANTA ES CONVERTEIX EN UN PROBLEMA SOCIAL

Mentre que la Junta del Canal decidia celebrar el seu 150è aniversari amb la convocatòria d'un certamen literari premiat amb 100.000 pessetes dedicat a la història del Canal de la Infanta i amb una altre premi de 15.000 pessetes al millor treball periodístic publicat durant l'any 1969, dedicat igualment al canal, l'estat de degradació de l'aigua que hi circulava era cada cop més preocupant.

La circulació d'aquests efluents contaminants a cel obert per mig d'unes viles de la riba esquerra que anaven creixent d'una forma totalment forassenyada a cop de polígons residencials (tal fou el cas de Bellvitge, a l'Hospitalet, inaugurat el 1965), passà en poc temps a ser un autèntic problema de salut pública. Mentre que la seva expansió es va fer a expenses dels terrenys agrícoles que encara existien al seu voltant (l'Hospitalet va doblar la seva població entre 1960 i 1970), les sèquies es convertiren —si no ho eren ja ben prou— en autèntiques clavegueres a cel obert, on les olors que despenien i la immundícia que circulava era absolutament insuportable.

A poc a poc, els pagesos que encara treballaven la terra i havien d'abastir-se d'allò que en algun moment havia estat aigua i que ara portava dissolt tots els elements de la taula periòdica, van anar abandonant la seva activitat, atesa la impossibilitat de treure cap rendiment a uns conreus contaminats. Els continus episodis d'infecció per matèries fecals i el fet de trobar-se en un ambient periurbà on la pressió urbanística i demogràfica feia que el preu de la terra fos superior al preu del que en podien treure, foren els que permeteren la transformació ràpida de la Marina agrícola en un espai urbà. L'Hospitalet passà de tenir unes 1.000 hectàrees de conreu el 1945 a només 250 el 1975, exactament al contrari del que ho va fer l'entramat urbà, que va passar, en el mateix període, de 250 a 1.000 hectàrees.

A partir de 1971, les molèsties causades per la circulació del cabal contaminat del Canal de la Infanta, provoquen queixes dels veïns de tot el traçat, cosa que obliga els ajuntaments a fer treballs de cobertura d'algunes petites parts especialment problemàtiques. La ineficàcia de les estructures administratives del règim franquista per a donar solució a aquest problema de salubritat pública, en un escenari de contínua expansió demogràfica, feren que les protestes augmentessin malgrat la repressió i la manca de llibertats.

La manca de manteniment efectiu des de la desviació del riu Anoia i la riera de Rubí cap el canal el 1968 —fet que provocà la seva saturació de sediments—, junt amb al-

gus períodes de sequera produïts per la ruptura parcial de la resclosa Capdevila durant les riudes de 1971, que va fer reduir el cabal circulant si no el va suprimir del tot, van fer que els episodis de pudors fossin molt importants i molestessin molt el veïnat.

Per la seva banda, el monolític règim franquista començava a trontollar i això va fer que les incipients organitzacions socials oposadores de la banda esquerra veiessin el problema de la salubritat del Canal de la Infanta i la lluita per la seva cobertura com un cavall de batalla segur des del qual fer pressió a la dictadura, ja que les protestes responien clarament a raons de bé públic i no a cap reivindicació política.

Fou a partir de mitjan 1973 que s'observen a la premsa de Barcelona tota una sèrie d'articles reivindicant la cobertura del canal, amb una violència verbal i parcialitat inèdita anteriorment tot i que ja es patia el problema des de feia cinc anys. Aquests articles estaven localitzats a totes les poblacions del traçat del vell canal però sobretot a l'Hospitalet (per la seva gran concentració de gent nouvinguda d'arreu d'Espanya) i la zona de Can Tunis a Montjuïc, per l'existència d'un focus de barraquisme que aprofitava la cobertura parcial del canal a prop de la seva desembocadura i que es veia contínuament afectada per les seves sortides de mare perquè en aquesta zona barrejava la seva funció d'antic rec agrícola, amb la de col·lector d'aigües pluvials i de clavegueram.

La pressió generalitzada que s'exercí des del moviment veïnal i des dels mitjans de comunicació forçà els ajuntaments, com a punt de contacte del franquisme amb la realitat social, a prendre solucions a nivell local, ja que el convuls moment polític impossibilitava les actuacions a nivells més elevats, però calia pagar les obres. Les autoritats intentaren que fos la mateixa Junta del Canal la que s'encarregués del cobriment a costa dels seus comptes, així com que fossin les constructores que edificaven a les proximitats del col·lector en què s'havia convertit finalment el canal, les que ho fessin.

El resultat fou insuficient, per una part, perquè no totes les constructores compliren amb el seu compromís ja que la majoria del trajecte del canal encara pertanyia a la comunitat de regants i, per tant, eren terrenys privats; per l'altra, per la reducció de regants a causa de l'abandonament de l'activitat agrícola i per consegüent dels ingressos de la Junta, que no li permetien afrontar les elevades despeses de la cobertura. Les administracions locals, pel seu cantó, feien actuacions amb comptagotes, la qual cosa no feia més que augmentar el descontentament del veïnat per la ineficàcia manifesta de tot el sistema.

Amb la mort de Franco el 20 de novembre de 1975 i la caiguda del seu règim dictatorial, s'inicià una progressiva restitució de les institucions democràtiques. En aquest període les administracions locals miraren d'anar resolent els problemes més urgents derivats de la gran quantitat de gent que estava arribant a l'àrea de Barcelona (l'Hospitalet, 294.284 habitants el 1978; Cornellà 90.956 el 1981) i, entre d'altres, el problema del Canal de la Infanta.

No fou fins el 21 de febrer de 1978 en què es publica al Boletín Oficial del Estado la resolució per la qual la Corporación Metropolitana de Barcelona expropiava forçosament els béns i els drets que afectaven el Canal Ferrer i Mora, Rec Vell i Canal de la Infanta als termes de Molins de Rei, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Cornellà i l'Hospitalet a fi i efecte de procedir a la seva cobertura.

A partir de llavors, la Junta del Canal va perdre —tret d'alguns trossos aïllats— la possessió legal del canal la qual va passar a titularitat pública, si bé la Junta era la gestora legal dels drets de reg dels agricultors que encara el feien servir. Els municipis afectats, amb aquesta resolució i l'adveniment dels primers ajuntaments democràtics el 1979, posaren fil a l'agulla per acabar amb el problema de les olors i les aigües residuals. Es cobrí, tallà, desvià i canalitzà el cabal del Canal de la Infanta en funció de les necessitats de cada població i conforme el temps va anar transcorrent, l'antiga infraestructura hidràulica va anar caient en un oblit gris i dur com el ciment i l'asfalt que el cobrí.

La degradació dels elements —molts d'ells centenaris— que havien sobreviscut (ponts, bagants, canalitzacions, etc.) va fer que s'anessin perdent de mica en mica i eliminant de la trama urbana en la mesura que el desenvolupament de les ciutats així ho creia oportú. S'esborrava d'aquesta forma, unes vegades per activa i d'altres per passiva, la memòria històrica i col·lectiva d'un gairebé bicentenari Canal de la Infanta, que passà en menys de 20 anys de ser una font bàsica de riquesa de tota la comarca a un autèntic empestat per culpa d'unes polítiques hidràuliques improvisades, matusseres i maldestres. D'aquí a l'ostracisme més absolut només ha calgut deixar passar el temps; un temps que ha aconseguit esborrar-ho gairebé tot... però no pas tot.

REFLEXIONS FINALS

El que havia de ser una solució provisional, com tantes altres vegades al nostre país, ha acabat per esdevenir permanent, condemnant a un prodigi de l'enginyeria de principis del segle XIX —amb el que això comporta de valor afegit en forma de patrimoni històric i cultural— a ser utilitzat de vulgar claveguera. Dissortadament, aquest paper encara avui dia resulta una peça clau per a la xarxa de sanejament i subministrament d'aigua de boca per a l'àrea metropolitana de Barcelona, ja que l'endèmica falta d'inversions ha fet que no s'hagi treballat seriosament des de les administracions en el condicionament d'una veritable alternativa que doni una resposta real i efectiva als problemes de sanejament derivats de les onades immigratòries del període 1950-1980, més enllà d'una matussera política de pedaçs improvisats.

La transformació d'una infraestructura hidràulica d'indubtable valor paisatgístic i natural, on la gent no fa pas tant de temps s'hi banyava i pescava, en una cosa oblidada i mereixedora de ser amagada per sempre més és una situació que difícilment s'entendria en qualsevol país europeu, on un curs d'aigua, per molt urbana que sigui, està entès com un patrimoni i una riquesa col·lectiva de primer ordre.

Paradigmàtic resulta el cas de França, on la recuperació de canals construïts entre el segle XVII i principis del XX i que per una o altra causa van deixar de fer la seva funció, s'ha convertit en una qüestió prioritària tant a nivell local com a estatal. La recuperació, rehabilitació i conservació d'antics canals (no només de la seva memòria, sinó de la seva funcionalitat), es pren com a oportunitat de creació de riquesa mitjançant el patrimoni, ja sigui per a desenvolupar-hi el turisme relacionat com per al lleure (rutes verdes, cicloturisme, esports nàutics...), sobretot en l'actual moment de crisi.

En canvi, a casa nostra, la sensibilitat vers aquests elements patrimonials testimonis històrics d'una activitat hidràulica, agrícola i industrial, com és el cas del Canal de la Infanta, és molt baixa per no dir inexistent, cosa que dificulta enormement la posada en valor d'aquest tipus de béns col·lectius sobretot entre la gent que no els coneix.

És justament el desconeixement de la població de l'existència i la importància cabdal d'una infraestructura com la del Canal de la Infanta la que ha provocat el seu oblit gairebé total. Si prenem en compte que entre l'any 1950 i el 1980, el conjunt de la població de les viles travessades pel canal (sense incloure Barcelona) passaren d'uns 100.000 habitants a quasi 500.000, és llavors que podem fer-nos una idea del perquè d'aquest oblit: la simple falta per part dels nousvinguts d'una vivència personal anterior (és impossible estimar alguna cosa que no es coneix) i l'existència d'una realitat contemporània incòmoda va fer que amb el cobriment desaparegués la memòria del Canal de la Infanta.

És en aquesta situació d'oblit i desconeixement que el paper de les entitats de promoció cultural s'ha convertit en crucial per a poder donar a conèixer a la ciutadania l'existència del patrimoni lligat al nostre canal. Actuacions com el Dictamen emès per la Comissió Cívica del Patrimoni del Baix Llobregat el juliol de 2007, on es fa un toc d'atenció a les administracions competents davant del nivell de deteriorament de les restes del Canal de la Infanta encara existents —malgrat que amb un cabal de 900 litres per segon, encara regava 375 hectàrees de terrenys agrícoles—, significà un primer intent de sensibilització social davant del problema.

La intervenció des de llavors de L'Avenç de Cornellà per a la preservació del patrimoni relacionat amb el Canal de la Infanta en aquesta ciutat baixllobregatina, que ha permès el manteniment de certes estructures com el Pont de Quitllet o les comportes existents darrere del Centre Comercial Llobregat, van seguir l'estela iniciada de reivindicació del patrimoni del canal.

Menció apart tingué l'aparició de la plataforma "Protegim el Canal de la Infanta!" a finals de juny de 2011 a l'Hospitalet, la qual utilitzant les xarxes socials, i formada per diverses entitats, persones a títol individual i partits polítics s'organitzà de cara a defensar les últimes restes existents a la ciutat dins de l'antiga caserna de la Remunta, afectada per un pla urbanístic. Aquesta plataforma veïnal va finalment ser capaç de coordinar tot un seguit d'entitats de defensa del patrimoni de totes les poblacions del traçat del canal de cara a reivindicar conjuntament la seva protecció.

L'acció coordinada de "Protegim el Canal de la Infanta!" permeté que el 21 de març de 2012 fos aprovada per la unanimitat dels partits polítics una moció al Parlament de Catalunya per la qual es reconeixia el deute que tenia l'àrea metropolitana de Barcelona amb el Canal de la Infanta i s'instava la Generalitat a estudiar la seva declaració com a Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN), convertint-lo en el primer reconeixement de la seva feina cabdal per al desenvolupament del Baix Llobregat, l'Hospitalet i Barcelona. Per desgràcia, la Direcció General de Patrimoni no acceptà la declaració de BCIN, a causa de la seva fragmentació i degradació, si bé cominà els ajuntaments a museïtzar i protegir les restes existents a nivell local.

La lluita del Canal de la Infanta, a dia d'avui, encara continua amb victòries com la del manteniment del pont del canal existent a la Remunta, la moció de l'ajuntament de Cornellà en què es compromet a la rehabilitació del tram de canal existent a Can Mercader fins a l'Hospitalet o la propera declaració de la Casa de Comportes de Molins de Rei com a Bé Cultural d'Interès Local, en el que significa una nova oportunitat per a donar a conèixer al conjunt de la ciutadania la importància cabdal d'un canal que, malgrat tot i tothom, encara flueix.

GLOSSARI

- **Cota:** Nombre que en els plans topogràfics representa l'altura d'un punt geogràfic sobre el nivell de la mar o bé respecte a algun altre pla convencional que hom pren com a origen d'altituds.
- **Diner:** Unitat de moneda inferior del sistema carolingi que perdurà fins a l'època moderna en els sistemes que en deriven.
- **Efluent:** Que emana, brolla o s'escorre d'un lloc originari.
- **Escura:** Neteja d'una canalització o un conducte traient-ne el fang deixat a les parets per l'aigua que hi ha estat passant.
- **Hemidelta:** Qualsevol de les dues parts en què el riu Llobregat divideix el seu delta.
- **Lliura:** Unitat monetària. El seu nom prové del valor d'una lliura de pes, de plata pura.
- **Maons:** Peça d'argila assecada i cuita, emprada per a fer parets, pilars, voltes, xemeneies, etc.
- **Mujada:** Mesura agrària equivalent a un quadrat de 90 passes de costat, i coincident al tros de terra que poden llaurar un parell de bous en un dia.
- **Ral de billó:** moneda de coure i argent que equivalia a 2'5 rals.
- **Ral:** moneda de 3'35 grams d'argent.
- **Sou:** unitat de compte del sistema carolingi que corresponia a la vintena part de la lliura i que es dividia en 12 diners i 24 òbols o malles.
- **Turbina:** Màquina rotativa que transforma l'energia cinètica, potencial, interna o de pressió d'un fluid en energia mecànica.